

plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt: hunc viarum atque itinerum Ducem; hunc ad quæstus pecuniæ mercaturæque habere vim maximam arbitrantur. (huic humanas victimas immolabant, ut habet Minutius Felix.) Post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam. de his eandem fere, quam reliquæ gentes habent opinionem: Apollinem morbos depellere: Minervam operum atque artificiorum initia transdere: Iovem imperium cœlestium tenere: Martem bella gerere. Celtas Iovem colere, attestatur Max. Tyrius, cuius signum altissima quercus. De Mercurio audi Plinium 34, c. 7, Omnem amplitudinem statuarum vicit ætate nostra Zenodorus, Mercurio factò in civitate Galliæ Arvernus, per annos decem, H. S. CCCC. manipretio. Dianam, eamque Ephesiam, templum habuisse apud Massilienses, Strabo testis & apud Gallos Græcos Dianam cultam, Polyænus 8, & Plutarchus de Virtutib. mulierum: Sed & aliam coluisse, Arduennæ cognomine, testimonio marmor antiquum est, cuius inscriptionem infra legendam proponimus. In Arduenna silva hanc locum habuisse verisimile. DIANÆ autem ARDVINNÆ pro DIANÆ ARDVENNÆ scriptum, neminem in antiquis inscriptionibus verisimile ignorare puto. I enim pro E, & E pro I usurpatum sæpius à priscis. Huicque sacram hanc Arduennam silvam factam, aut templum (quod potius crediderim) ex ea exstructum à veteribus Gallis, religioni adeo deditis, aut si mavis ab ipsis Romanis, tamquam in totius horum Imperii nemore maximo celeberrimoque, & huic Deæ dignissimo, quid mirum? nimirum in loco huic Ἀρδέννης, Venatrici, Nemorali, Nemorumq; & Silvarum Deæ, Virgini, Custodi (his enim epithetis eam celebravit gentilitia antiquitas) convenientissimo? Esum sive Hesium, & Teutamem, & Taranem, Deos habuisse, Lactantius, Lucanus, & Minutius Felix referunt. Sed Martem, Mercurium, Iovem, hos plerique docti interpretantur. Beleni, horum Dei, mentio apud Ausonium; qui Belis est apud Herodianum; ut ad illum annotavit doctissimus Ios. Scaliger. an hic idem cum Tibilino Tertuliani sit, disputat P. Pithæus in Adversariis. sed Apollinem interpretatur. Abellio horum deus quoque, quem ex veteri inscriptione adducit dictus Scal. loco dicto: ubi & Onuavæ deæ meminit. Dæmonas quosdam immundos, à Gallis Dufios nuncupari, testis D. Aug. de Civ. Dei. An Serapim etiam deum (eundem forte cum Plutone) coluerint, colligere fere videtur ex Ammiani quibusdam verbis libri 16 dictus Pithæus in dictis Adversariis, c. 3; quem vide. Vulcanum quoque pro Deo coluisse à Floro discimus: qui huic Romanorum arma eos promississe scribit. Deos suos in dexteram conversi adorabant, teste Athenæo. de eo sic Plinius 28, cap. 2, In adorando dexteram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus: quod in lavam fecisse, Galliæ religiosius credunt. Diis homicidio

Gallia.

aliisque rebus sacrificabant: Marti imprimis, teste Cæsare, cuius verba appono: Huic, cum prælio dimicare constituerint, ea quæ bello ceperunt, plerumque devovent: quæ superaverint, animalia capta immolant: reliquasque res in unum locum conferunt. multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspici licet: neque sæpe accidit, ut neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est. Idem Diodorus: In templis, inquit, plurimum auri diis oblatum, spargunt; neque illud incolarum quisquam, propter religionem, audet contingere. Sed pergit Cæsar; Qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolatuos vovent: ministrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immensi magnitudine simulacra habent; quorum contexta viminibus membra, vivis hominibus complent: quibus succensis, circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum qui furto aut latrocinio, aut aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur: sed, cum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. hucusque ille. Idem, sed paullo aliter, audi à Strabone: Quosdam in sacris, sagittis configebant, aut in cruce agebant: ac fœni colosso exstructo, defixo ligno, pecudes & omnis generis bestias, ac homines concremabant. idem sic Diodorus; Noxios quinquennio servatos, sudibus affixos, diis sacrificant, cumque aliis primitiis super ingentes pyras immolant. Mercurio quoque humanas hostias cadere; Minutius Felix auctor est. Major ætas apud Gallos, inquit Tertullianus in Apologetico, Mercurio profecatur. Adeo ut satius fuisset, ut scribit Plutarchus de Superstitione, Galatis, si nullam omnino habuissent notionem deorum, quam deos esse existimarent, qui hominum mactatorum cruore mulceantur; ac maxime solemne hoc sacrificium & victimam existimarent. Solinus quoque hunc detestabilem morem, non ad honorem, sed potius ad injuriam religionis facere arbitratur. Hunc homines autem immolandi morem non tantum in sacrificiis, sed & in divinationibus usurparunt: Hominis namque sacris devoti tergum gladio feriebat, & ex ejus palpitatione ariolabantur: ut habet Strabo. Cum de rebus magnis consultant, inquit Diodorus, mirabilem incredibilemq; observant consuetudinem, hominem immolantes feriunt ense super septum transversum. Nullum autem his sacrificium, sine Druide. Et quamvis has hominum immolationes veritas sub Tiberio Cæsare prodatur Plinius, ad sua tamen usque tempora (quæ sunt Constantini Magni) perdurasse, deplorat Eusebius

N n n 2